

Роман ВАСЬКО,

orcid.org/0000-0002-6499-2972

доктор філологічних наук, професор,
ректор

Київського національного лінгвістичного університету
(Україна, Київ) dnister@ukr.net

Ян КАПРАНОВ,

orcid.org/0000-0003-2915-038X

доктор філологічних наук, доцент,

доцент кафедри англійської філології і перекладу імені професора І. В. Корунця
Київського національного лінгвістичного університету
(Україна, Київ) skinner@ukr.net

Алла КОРОЛЬОВА,

orcid.org/0000-0001-5541-5914

доктор філологічних наук, професор,
проректор з наукової роботи

Київського національного лінгвістичного університету
(Україна, Київ) allakor2008@gmail.com

ЗІСТАВНА ФОНОЛОГІЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ НОСТРАТИЧНОГО ЕТИМОНУ *‘WETE “ВОДА” У МОВАХ АЛТАЙСЬКОЇ, АФРАЗІЙСЬКОЇ, ІНДОЄВРОПЕЙСЬКОЇ СІМЕЙ (за версією А. Б. Долгопольського)

У статті здійснено зіставну фонологічну інтерпретацію етимону *‘wete “вода” в ностратичних мовах на двох вертикальних рівнях: вертикальному № 1 – між ностратичним етимоном *‘wete, а також алтайським *odV, афразійським *wadaʔe, індоєвропейським *‘wed- / *‘wod- / *‘ud- етимонами та вертикальному № 2 – між алтайським *odV і корейським *ɔrʌp-, тунгусо-маньчжурським *idu-n етимонами; афразійським *wadaʔe і західно-семітським *wtp, східно-кушитським *wʕ етимонами; індоєвропейським *‘wed- / *‘wod- / *‘ud- і албанським *idr-ya, давньгрецьким *id-n-tos, кельтським *iden-sk-yo-, праслов’янським *vodā, тохарським *war, умбурським *‘ud-ni етимонами.

Виявлено регулярну дію позиційних фонологічних законів у вокалізмі й консонантизмі для алтайської (Алт), афразійської (Афр) й індоєвропейської (ІЄ) мовних сімей, зокрема: 1) позиційні зсуви у вокалізмі: а) закон (давньої) моновокалічності, що відображено при переході наголошеної вокалічної *e в анлауті Ностр *‘wete у наголошену вокалічну *e в ІЄ *‘wed-; б) закон про альтернацію *e – *o – *u за ознакою “вокалічний переднього – заднього рядів” та квантитативне вирівнювання вокалічних в ІЄ прамові, що відображено при переході наголошеної вокалічної *e в анлауті Ностр *‘wet у наголошені *e, *o, *u в ІЄ *‘wed- / *‘wod- / *‘ud-; 2) позиційні зміни в консонантизмі: закон редукції, зокрема оглушення в позиції після наголошеної вокалічної *a, *e, *o, *u, а також закон кінця слова (В. Г. Таранець) (перехід слабкої Ностр *t у сильну *d в Алт, Афр, ІЄ мовах).

Установлено комбінаторні фонологічні закони у вокалізмі й консонантизмі для алтайської, афразійської й індоєвропейської мовних сімей, серед яких закони: а) регулярної дії регресивної акомодатії, що відображено в поєднанні консонантного *w і вокалічного *e у Ностр *‘wete, надаючи палатальних ознак *w у Ностр *‘wete за рахунок впливу *e; б) регулярної дії прогресивної акомодатії, що відображено при переході поєднання *w / *v + *a у Афр *wadaʔe за рахунок впливу консонантних *w / *v на наступний вокалічний *a, надаючи йому тембру /o/, зі збереженням лабіальних ознак; при переході поєднання *w + *e у ІЄ *‘wed- зі збереженням палатальних ознак за рахунок впливу *e на попередню фонему; при переході поєднання *w + *o у ІЄ *‘wod- зі збереженням лабіальних ознак за рахунок впливу вокалічної *o на попередню фонему.

Ключові слова: зіставна фонологічна інтерпретація, ностратичний етимон, алтайський етимон, афразійський етимон, індоєвропейський етимон, фонологічний закон.

Roman VASKO,
 orcid.org/0000-0002-6499-2972
 Doctor of Sciences (Philology), Professor;
 Rector
 Kyiv National Linguistic University
 (Ukraine, Kyiv) dnister@ukr.net

Yan KAPRANOV,
 orcid.org/0000-0003-2915-038X
 Doctor of Sciences (Philology), Professor;
 Associate Professor at the Korunets Department of English Philology and Translation
 Kyiv National Linguistic University
 (Ukraine, Kyiv) skinner@ukr.net

Alla KOROLYOVA,
 orcid.org/0000-0001-5541-5914
 Doctor of Sciences (Philology), Professor;
 Vice-Rector on Research
 Kyiv National Linguistic University
 (Ukraine, Kyiv) allakor2008@gmail.com

**COMPARATIVE PHONOLOGICAL INTERPRETATION
 OF NOSTRATIC ETYMON *‘WETE “WATER” IN THE LANGUAGES OF ALTAIC,
 AFRO-ASIATIC, INDO-EUROPEAN FAMILIES
 (According to Dolgopolsky’s Version)**

The article provides comparative phonological interpretation of *‘wete “water” in Nostratic languages at two vertical levels: vertical level No. 1 – between Nostratic etymon (Nostr) *‘wete, as well as Altaic *odV, Afro-Asiatic *wadaʔe, Indo-European *‘wed- / *‘wod- / *‘ud- etymons and vertical level No. 2 – between Altaic etymon *odV, as well as Korean *ōrán-, Tunguso-Manchurian *udu-n etymons; Afro-Asiatic etymon *wadaʔe, as well as West Semitic *wtn, East Cushite *wʃ etymons; Indo-European etymon *‘wed- / *‘wod- / *‘ud-, as well as Albanian *udr-ya, Ancient Greek *ud-n-tos, Celtic *uden-sk-yo-, Proto-Slavic *vodā, Tocharian *war, Umbrian *‘ud-ni etymons.

The regularity among positional phonological laws in vocalism and consonantism for Altaic (Alt), Afro-Asiatic (Afr) and Indo-European (IE) language families has been revealed, in particular: 1) positional shifts in vocalism: a) the law of (ancient) monovocalism, which is reflected in the transformation of stressed vowel *e, represented in anlaut of Nostr *‘wete, into stressed vowel *e, represented in IE *‘wed-; b) the law of alternation *e – *o – *u based on the front – back vowels, as well as the provision on quantitative alignment of vowels in IE, which is reflected in the transformation of stressed vowel *e, represented in anlaut of Nostr *‘wete, into stressed vowels *e, *o, *u, represented in IE *‘wed- / *‘wod- / *‘ud-; 2) the positional changes in consonantism: the law of reduction, in particular stunning in the position after the stressed vowel *a, *e, *o, *u, as well as the law of the end of the word (V. G. Tarantets) (transformation of weak Nostr *t into strong Alt, Afr; IE *d).

The combinatorial phonological laws in vocalism and consonantism for Altaic, Afro-Asiatic and Indo-European language families have been established, including the laws of: a) regular regressive accommodation, which is reflected in the combination of consonant *w and vowel *e in Nostr *‘wete, giving palatal features for *w, represented in Nostr *‘wete due to the influence of *e; b) regular progressive accommodation, which is reflected in the transformation of the combination of *w / *v + *a in Afr *wadaʔe due to the influence of consonant *w / *v on the next vowel *a, giving it a timbre of /o/ and maintaining labial features; in the transformation of the combination *w + *e in IE *‘wed- with the preservation of palatal features due to the influence of *e on the previous phoneme; in the transformation of the combination *w + *o in IE *‘wod- with the preservation of labial features due to the influence of the vowel *o on the previous phoneme.

Key words: comparative phonological interpretation, Nostratic etymon, Altaic etymon, Afro-Asiatic etymon, Indo-European etymon, phonological law.

Постановка проблеми. Макрокомпаративістика сьогодні продовжує пошуки методик, інструментарій яких був би цілком придатним для подальшого аналізу основного її об’єкта – ностратичних етимологій, що сягають спільного джерела походження – ностратичної прамови і

дають підстави припустити масову спорідненість щонайменше шести мовних сімей (за В. М. Іллічем-Світичем (1964, 1965, 1967)).

Масове споріднення мов, про яке свого часу говорив Дж. Грінберг (Greenberg 1963, 1987), є наразі предметом наукових спостережень у пра-

цях сучасних германістів (Р. В. Васько (2007) та ін.), лінгвокомпаративістів (А. В. Корольова (2014, 2020) та ін.), макрокомпаративістів (Я. В. Капранов (2020), І. М. Рассоха (2007, 2010), Г. С. Старостін (2013, 2015) та ін.), які на тлі дослідження нових гіпотез походження людської мови (Vasko, 2021) намагаються запропонувати власні версії фонологічних інтерпретацій ностратичних етимонів, які базуються на фонологічних законах, виведених для багатьох мов світу, що належать до ностратичних.

Фонологічна інтерпретація ностратичного, прамовного і мовного матеріалу ґрунтується на здобутках представників діахронійної фонології та напрацюваннях у сфері фонологічних реконструкцій, які оперують поняттям *фонем*, що відображає фонологічні зміни на певних етапах розвитку як конкретних мов, так і прамовних станів різних рівнів. Одним із інструментів доведення масового споріднення мов є встановлення “фонетичних / фонологічних законів, передовсім, в епоху, що передувала етнічному розмежуванню, коли діахронійні процеси, за спостереженням Р. В. Васька, були майже однаковими (наприклад, інтеграція фонологічної системи праіндоєвропейської мови у спільногерманську, спільногерманської – в дописемні мови окремих етносів), а також і регулярність дії цих законів у сучасних мовах, еволюційні лінії яких значно розійшлися (Васько, 2007: 120). І безперечно, що еволюція системи фонем кожної мови відображає процеси як дивергенції (фонологізації), так і конвергенції.

Аналіз досліджень. Процеси дивергенції й конвергенції у фонології продовжують розглядати з позицій діахронічної типології, зокрема типології фонологічних систем: консонантизму в давньогерманських мовах (Р. В. Васько (2007)), консонантизму й вокалізму в ностратичних мовах (Я. В. Капранов (2021)), в індоєвропейських, прагерманських і праслов'янських мовах (О. О. Черхава (2017), Н. О. Стефанова (2020) та ін.). Сучасні наукові студії послуговуються напрацюваннями, отриманими в результаті вивчення історичних змін типології окремих мов, тенденцій їх розвитку, подібності категорійно-змістових структур (М. М. Гухман (1981), Г. А. Климов (1985), Б. О. Серебренніков (1963) та ін.).

Запропонований у колективній статті матеріал є новим фрагментом уже захищеної докторської дисертації Я. В. Капранова “Діахронічна інтерпретація і верифікація ступенів споріднення ностратичних мов (на матеріалі етимонів *Huḳa, *wol[a], *wete, *p^hañ- (~ *p^hañ-), *marV)” (Капранов, 2021), який доопрацьований разом із профе-

сорами Р. В. Васьком та А. В. Корольовою у відповідь на рекомендації професора І. М. Рассохи.

Мета статті – здійснити зіставну фонологічну інтерпретацію ностратичного етимону *wete “вода” в мовах алтайської, афразійської, індоєвропейської сімей й аргументувати регулярність дії фонетичних / фонологічних законів у цих мовах як один із факторів доведення близького й далекого ступенів їх масового споріднення.

Завдання: 1) прокоментувати фонологічні переходи і збіги на макрокомпаративному (між Ностр *wete і відповідниками Алт *odV, Афр *wadaʔe, ІЄ *wed- / *wod- / *ud-) і лінгвокомпаративному (між Алт *odV і Кор *òrán-, ТМ *udu-n; Афр *wadaʔe і Зах.-Сем. *wtн, Сх.-Куш. *wʕ; ІЄ *wed- / *wod- / *ud- і Алб *udr-ya, Двн.-Грец. *ud-n-tos, Кельт *uden-sk-yo-, Слов *vodā, Тох *war, Умбурський *ud-ni) рівнях; 2) розкрити характер фонологічних законів, які відображають основні позиційні й комбінаторні зсуви і збіги у вокалізмі й консонантизмі досліджуваних мов.

Виклад основного матеріалу. *Фонологічну інтерпретацію* розглядаємо як методологічну процедуру, яку застосовуємо для виявлення регулярності дії фонетичних / фонологічних законів (В. І. Абаєв та ін.) у ностратичному матеріалі: у вокалізмі (а) за рядом, б) за піднесенням, в) лабіалізацією / делабіалізацією) і консонантизмі (а) за місцем творення, б) за способом творення, в) за участі голосу й шуму).

Ностр *wete був установлений на базі п'яти етимонів Алт *odV, Афр *wadaʔe, ІЄ *wed- / *wod- / *ud-. Спробуємо простежити переходи і збіги між ними.

Ностр *wete відображає *фонологічні показники у вокалізмі*: 1) показники за рядом: передній зсув для *e; 2) показники за піднесенням: середній зсув для *e; 3) показники лабіалізації / делабіалізації: делабіалізована *e (Ностр *wete).

Алт *odV, Афр *wadaʔe, ІЄ *wed- / *wod- / *ud-, відображають *фонологічні показники у вокалізмі*: 1) показники за рядом: V переднього ряду *e (ІЄ *wed-) / V центрального ряду *a (Афр *wadaʔe) / V заднього ряду *o (Алт *odV, ІЄ *wod-), *u (ІЄ *ud-); 2) показники за піднесенням: V верхнього піднесення *u (ІЄ *ud-) / V середнього піднесення *e (ІЄ *wed-) *o (Алт *odV, ІЄ *wod-) / V нижнього піднесення *a (Афр *wadaʔe); 3) показники лабіалізації / делабіалізації: лабіалізовані V *o (Алт *odV, ІЄ *wod-), *u (ІЄ *ud-) / делабіалізовані V *a (Афр *wadaʔe), *e (ІЄ *wed-).

При цьому ІЄ *wed- / *wod- / *ud- дає змогу зафіксувати ланцюг альтернатив *e – *o – *u з

характеристикою V переднього – заднього ряду середнього піднесення для V *e – *o і верхнього піднесення – для V *u, що засвідчує про якісний аблаут повного ступеня (Савченко, 2003: 146; Семерень, 2002: 96; Beekes, 2011: 164).

Установлені фонологічні показники у вокалізмі для Ностр *wet, а також Алт *odV, Афр *wadaʔe, ІЄ **wed-* / ІЄ **wod-* / ІЄ **ud-* дають змогу простежити *діахронійні дивергентні фонологічні переходи*: 1) показники за рядом: V переднього ряду *e: Ностр *wet трансформується в V центрального ряду *a: Афр *wadaʔe / V заднього ряду *o: Алт *odV, ІЄ **wod-*, *u: ІЄ **ud-*; 2) показники за піднесенням: V середнього піднесення *e: Ностр *wet трансформується в V верхнього піднесення *u: ІЄ **ud-* / V нижнього піднесення *a: Афр *wadaʔe; 3) показники лабіалізації / делабіалізації: делабіалізована V *e: Ностр *wet трансформується в лабіалізовані V *o: Алт *odV, ІЄ **wod-*, *u: ІЄ **ud-*; *діахронійні конвергентні фонологічні збіги*: 1) показники за рядом: V переднього ряду *e: Ностр *wet зберігається як *e: ІЄ **wed-*; 2) показники за піднесенням: V середнього піднесення *e: Ностр *wet зберігається як *e: ІЄ **wed-*, *o: Алт *odV, ІЄ **wod-* з тими ж характеристиками; 3) показники лабіалізації / делабіалізації: делабіалізована V *e: Ностр *wet зберігається як *a: Афр *wadaʔe, *e: ІЄ **wed-* з тими ж характеристиками.

Ностр *wet відображає *фонологічні показники у консонантизмі*: 1) процеси за місцем і способом творення: якщо на початку структури фіксуємо білабіальний апроксимант *w, то в кінці – альвеолярну проривну *t; 2) процеси за участю голосу й шуму: якщо на початку структури фіксуємо дзвінку *w, то в кінці – глуху *t (початок: Ностр *wet; кінець: Ностр *wet).

Відповідники Алт *odV, Афр *wadaʔe, ІЄ **wed-* / ІЄ **wod-* / ІЄ **ud-* відображають *фонологічні показники у консонантизмі*: 1) за місцем і способом творення: якщо на початку структури фіксуємо білабіальний апроксимант *w (Афр *wadaʔe, ІЄ **wed-* / **wod-*), то в кінці – альвеолярна проривна *d (Алт *odV, Афр *wadaʔe, ІЄ **ud-*); 2) за участі голосу й шуму: якщо на початку структури фіксуємо дзвінку *w (Афр *wadaʔe, ІЄ **wed-* / **wod-*), то в кінці – дзвінку *d (Алт *odV, Афр *wadaʔe, ІЄ **ud-*).

Установлені фонологічні показники у консонантизмі для Ностр *wet, а також Алт *odV, Афр *wadaʔe, ІЄ **wed-* / ІЄ **wod-* / ІЄ **ud-* дають змогу простежити *діахронійні дивергентні фонологічні переходи*: за участі голосу й шуму: у кінці структури фіксуємо глуху *t: Ностр *wet, яка

трансформується в дзвінку *d: Алт *odV, Афр *wadaʔe, ІЄ **ud-*; *діахронійні конвергентні фонологічні збіги*: 1) за місцем і способом творення: на початку структури фіксується білабіальний апроксимант *w: Ностр *wet, який зберігається як *w: Афр *wadaʔe, ІЄ **wed-* / **wod-*; 2) за способом творення: в кінці структури фіксується проривну *t: Ностр *wet, яка зберігається як *d: Алт *odV, Афр *wadaʔe, ІЄ **ud-* з тими ж характеристиками, що і для *t; 3) за участі голосу й шуму: на початку структури фіксуємо дзвінку *w: Ностр *wet, що зберігається як *w: Афр *wadaʔe, ІЄ **wed-* / **wod-* з тими ж характеристиками.

На рівні **алтайської сім'ї** реконструйовано Алт *odV, а також Кор **ɔrán-*, ТМ *udu-n, що відображають *фонологічні показники у вокалізмі*: 1) показники за рядом: V заднього ряду *o (Кор **ɔrán-*), *u (ТМ *udu-n); 2) показники за піднесенням: V верхнього *u (ТМ *udu-n), середнього *o (Кор **ɔrán-*) піднесення; 3) показники лабіалізації / делабіалізації: лабіалізовані V *o (Кор **ɔrán-*), *u (ТМ *udu-n).

Установлені фонологічні показники у вокалізмі для Алт *odV, а також Кор **ɔrán-*, ТМ *udu-n дають змогу простежити *діахронійні дивергентні фонологічні переходи*: показники за піднесенням: V середнього ряду *o: Алт *odV трансформується у V верхнього ряду *u: ТМ *udu-n; *діахронійні конвергентні фонологічні збіги*: 1) показники за рядом: V заднього ряду *o: Алт *odV зберігається як *o: Кор **ɔrán-*, *u: ТМ *udu-n з тими ж характеристиками; 2) показники за піднесенням: V середнього піднесення *o: Алт *odV зберігається як *o: Кор **ɔrán-*; 3) показники лабіалізації / делабіалізації: лабіалізована V *o: Алт *odV зберігається як *o: Кор **ɔrán-*, *u: ТМ *udu-n.

Помічаємо, що початкова вокалічна *o в Алт *odV зберігається в Кор **ɔrán-*, але переходить в *u в ТМ *udu-n, що засвідчує трансформацію від V задньо-середнього піднесення до V верхньо-заднього піднесення. Зіставлення з прамовою також демонструє перехід ТМ на фонологічну систему, що розрізняє вокалічні за довжиною, а Кор – на систему, що розподіляє вокалічні за висотою їх тону (Рамстедт, 1957). До речі, перехід вокалічної *o в Алт *odV у вокалічну *o в Кор **ɔrán-*, а також *V невідомого ступеня в Алт *odV у вокалічну *á в Кор **ɔrán-* після консонантної фонемі є результатом **вторинної асиміляції вокалічних** (Starostin, Dybo, Mudrak, 2003: 113). Окрім того, за законом просодії, перша вокалічна вимовляється на нижньому тоні, а друга – на верхньому відповідно до системи тонів корейської мови.

Загальна тенденція у фонетичній зміні Алт – схильність до встановлення **сингармонізму**, що у ТМ керується двома критеріями: лабіалізація вокалічних та їх напруженість¹. Таким чином, спостерігаємо сингармонізм в ТМ *udu-n, де всі вокалічні є лабіалізованими, короткими та належать до заднього ряду.

В Кор алтайська інлаутна фонема *-d- в інтервокальній позиції переходить в *-r- (Старостин, 1991: 25).

Є. Д. Поліванов стверджує, що *сингармонізм* – не єдина ознака спорідненості цих мов. Варто говорити і про наголос, зокрема “двополярний наголос”. Зазвичай, в Алт наголошеним є перший склад, але іноді наголос припадає на останній склад залежно від синтаксичних умов. Корейське слово в ізоляції або в кінці фрази має наголос на першому складі, а якщо на початку фрази – то на останньому (див. пр. Є. Д. Поліванова).

Кор *òrán-, ТМ *udu-n в проєкції до Алт *odV відображають *фонологічні показники у консонантизмі*: 1) процеси за місцем і способом творення: альвеолярні проривна С *d (ТМ *udu-n), вібрант С *r (Кор *òrán-); 2) процеси за участі голосу й шуму: дзвінка С *d (ТМ *udu-n), сонорна С *r (Кор *òrán-).

Установлені фонологічні показники у консонантизмі для Алт *odV, а також Кор *òrán-, ТМ *udu-n дають змогу простежити *діахронічні дивергентні фонологічні переходи*: 1) за способом творення: проривна С *d: Алт *odV > трансформується у вібрант С *r: Кор *òrán-; 2) за участі голосу й шуму: дзвінка *d: Алт *odV трансформується у сонорну С *r: Кор *òrán-; *діахронічні конвергентні фонологічні збіги*: 1) за місцем і способом творення: альвеолярна проривна *d: Алт *odV зберігається як *d: ТМ *udu-n; 2) за місцем творення: альвеолярна С *d: Алт *odV зберігається як альвеолярна С *r: Кор *òrán- з тими ж характеристиками; 3) за участі голосу й шуму: дзвінка С *d: Алт *odV зберігається як С *d: ТМ *udu-n.

Помічаємо, що Кор *òrán- набула відмінкового нульового закінчення у вигляді кінцевої С *n, що демонструє тенденцію Кор до посилення флективності та аналітизму (Дмитриєва, 2008). Відповідно до середньокорейської морфології, у Кор *òrán- необхідно відновлювати дзвінку інлаутну фонему *d, яка в ауслауті (а також у кінці складу) давала *t, а в інтервокальній позиції *r (аналогічно *b > *p, *v). Проте, уже в середньокорейській

мові дієслівних парадигм було зовсім небагато, а в іменних парадигмах ця модель зовсім утратилася (чергування -t / -r- в іменних парадигмах відсутнє). Ймовірно, після втрати фонем *-d- (> -r-) у Кор почався активний **процес морфонолічних вирівнювань**, який призвів до змішування рефлексів -t- і -r- в інлауті (Старостин, 1991).

Зауважимо, що перехід дзвінкої С *d у Алт *odV у сонорну С *r у Кор *òrán в інтервокальній позиції є результатом пересуви С і редукції прилеглої V (Starostin, Dybo, Mudrak, 2003: 82).

Наявність в ТМ *udu-n двох V *u, що належать до третьої групи V, за теорією О. П. Суніка (1947) свідчить про гармонію V за рядом і частково за лабіалізацією. Роль ознаки ряду в гармонії є частково затемненою вторинними процесами злиття і зміни артикуляційних V фонем. Застосовуючи реконструкцію Дж. Бенцінга, помічаємо, що для ТМ *udu-n є поява назальних V в ауслауті із комбінаціями V *u з С *n.

Кінцева *n з'являється в Кор *òrán- і ТМ *udu-n, що свідчить про їх тенденцію до суфіксально-аглютинативного морфологічного типу та фузій. Але згодом *n в ТМ залишилася лише в формах непрямих відмінків (Рамстедт, 1957).

На рівні **афразійської сім'ї** реконструйовано Афр *wadaʔe, а також Зах.-Сем. *wtn, Сх.-Куш. *wʕ, що відображають *фонологічні показники у консонантизмі*: 1) за місцем творення: якщо на початку структури фіксуємо білабіальний апроксимант *w (Зах.-Сем. *wtn, Сх.-Куш. *wʕ), в середині структури – альвеолярну проривну *t (Зах.-Сем. *wtn), то в кінці структури – фарингальну фрикативну *ʕ (Сх.-Куш. *wʕ), альвеолярну назальну *n (Зах.-Сем. *wtn); 2) за участі голосу й шуму: на початку структури фіксується дзвінку *w (Зах.-Сем. *wtn, Сх.-Куш. *wʕ), в середині структури – глуху *t (Зах.-Сем. *wtn), то в кінці структури – дзвінку ʕ (Сх.-Куш. *wʕ), сонорну *n (Зах.-Сем. *wtn), глуху *t (Зах.-Сем. *wtn).

Установлені фонологічні показники у консонантизмі для Афр *wadaʔe, а також Зах.-Сем. *wtn, Сх.-Куш. *wʕ дають змогу простежити *діахронічні дивергентні фонологічні переходи*: 1) за місцем і способом творення: у кінці структури фіксуємо альвеолярну проривну С *d: Афр *wadaʔe, яка трансформується в фарингальну фрикативну С *ʕ: Сх.-Куш. *wʕ; 2) за способом творення: у кінці структури фіксуємо прориву С *d, яка трансформується в назальну С *n: Афр *wadaʔe > Зах.-Сем. *wtn; 3) за участі голосу й шуму: у кінці структури фіксуємо дзвінку С *d: Афр *wadaʔe, яка трансформується в сонорну С *n: Зах.-Сем.

¹ The Tungusic Research Group at Dartmouth College. URL: <http://www.dartmouth.edu/~trg/languages/section3.html>

*wtn; *діахронічні конвергентні фонологічні збіги*: 1) за місцем і способом творення: на початку структури фіксуємо білабіальний апроксимант **w*: Афр **wadaʔe*, що зберігається як **w*: Зах.-Сем. **wtn*, Сх.-Куш. **wʕ*; 2) за місцем творення: у кінці структури фіксуємо альвеолярну С **d*: Афр **wadaʔe*, яка зберігається як альвеолярна С **n*: Зах.-Сем. **wtn*; 3) за участі голосу й шуму: на початку структури фіксуємо дзвінку **w*: Афр **wadaʔe*, яка зберігається як **w*: Зах.-Сем. **wtn*, Сх.-Куш. **wʕ* з тими ж характеристиками.

У Зах.-Сем. **wtn*, Сх.-Куш. **wʕ*, що сягають Афр **wadaʔe* простежується дзвінкий білабіальний апроксимант **w*, що засвідчує позицію В. Г. Таранця щодо артикуляційного посилення напруги на початкових С, тобто регулярність дії **закона збереження енергії** (Таранець, 2009: 44). І. М. Дьяконов запевняє, що Афр властива структура складу С + V (Дьяконов, 1975), що відображено в Афр **wadaʔe*, хоча зазнала певних змін у Зах.-Сем. **wtn*, де наявна трикомпонентна система опозиції певних С фонем: апроксимант **w*, проривна **t* і назальна **n*. Учений припускає, що спочатку структура кореня була двоскладовою, що простежується в Сх.-Куш. **wʕ*, який згодом перейшов у трискладову – Зах.-Сем. **wtn*, тобто відбувається приєднання додаткових фонем до морфеми, яку називають комплементом. Комплемент викликає зміни початкового значення кореня, що спостерігаємо в Зах.-Сем. **wtn* “текти” (Дьяконов, 1975), бо Сх.-Куш. **wʕ* відповідає значенню “вода, що тече”.

На рівні **індоевропейської сім’ї** реконструйовано ІЄ **wed-* / **wod-* / **ud-*, а також Алб **udr-ya*, Двн.-Грец. **ud-n-tos*, Кельт **uden-sk-yo-*, Слов **vodā*, Тох **war*, Умбурський **ud-ni*, що відображають *фонологічні показники у вокалізмі*: 1) показники за рядом: V центрального ряду **a* (Тох **war*), V заднього ряду **o* (Слов **vodā*; **u*: Алб **udr-ya*, Двн.-Грец. **ud-n-tos*, Кельт **uden-sk-yo-*, Умбурський **ud-ni*); 2) показники за піднесенням: V верхнього піднесення **u* (Алб **udr-ya*, Двн.-Грец. **ud-n-tos*, Кельт **uden-sk-yo-*, Умбурський **ud-ni*), V середнього піднесення **o* (Слов **vodā*), V нижнього піднесення **a* (Тох **war*) зсув; 3) показники лабіалізації / делабіалізації: лабіалізовані V **o* (Слов **vodā*), **u*: Алб **udr-ya*, Двн.-Грец. **ud-n-tos*, Кельт **uden-sk-yo-*, Умбурський **ud-ni*), делабіалізована **a* (Тох **war*).

Установлені фонологічні показники у вокалізмі для ІЄ **wed-* / **wod-* / **ud-*, а також Алб **udr-ya*, Двн.-Грец. **ud-n-tos*, Кельт **uden-sk-yo-*, Слов **vodā*, Тох **war*, Умбурський **ud-ni* дають змогу простежити *діахронічні дивергентні фонологічні переходи*: 1) показники за рядом: V переднього

ряду **e*: ІЄ **wed-* трансформується у V центрального ряду **a*: Тох **war* / V заднього ряду **o*: Слов **vodā*, **u*: Алб **udr-ya*, Двн.-Грец. **ud-n-tos*, Кельт **uden-sk-yo-*, Умбурський **ud-ni*; 2) показники за піднесенням: V верхнього піднесення **u*: ІЄ **ud-* / V середнього піднесення **e*: ІЄ **wed-*, **o*: ІЄ **wod-* трансформуються у V нижнього піднесення **a*: Тох **war*; 3) показники лабіалізації / делабіалізації: лабіалізовані V **o*: ІЄ **wod-*, **u*: ІЄ **ud-* трансформуються у делабіалізовану V **a*: Тох **war*; делабіалізована V **e*: ІЄ **wed-* трансформується у лабіалізовані V **o*: Слов **vodā*, **u*: Алб **udr-ya*, Двн.-Грец. **ud-n-tos*, Кельт **uden-sk-yo-*, Умбурський **ud-ni*; *діахронічні конвергентні фонологічні збіги*: 1) показники за рядом: V заднього ряду **o*: ІЄ **wod-*, **u*: ІЄ **ud-* зберігаються як **o*: Слов **vodā*, **u*: Алб **udr-ya*, Двн.-Грец. **ud-n-tos*, Кельт **uden-sk-yo-*, Умбурський **ud-ni*; 2) показники за піднесенням: V верхнього піднесення **u*: ІЄ **ud-* зберігається як **u*: Алб **udr-ya*, Двн.-Грец. **ud-n-tos*, Кельт **uden-sk-yo-*, Умбурський **ud-ni* / V середнього піднесення **e*: ІЄ **wed-*, **o*: ІЄ **wod-* зберігається як **o*: Слов **vodā*; 3) показники лабіалізації / делабіалізації: лабіалізовані V **o*: ІЄ **wod-*, **u*: ІЄ **ud-* зберігається як **o*: Слов **vodā*, **u*: Алб **udr-ya*, Двн.-Грец. **ud-n-tos*, Кельт **uden-sk-yo-*, Умбурський **ud-ni* / делабіалізована V **e*: ІЄ **wed-* зберігається як **a*: Тох **wa* з тими ж характеристиками.

Звертаємо увагу, що **a* в праслов’янському **vodā* – це показник відмінкового закінчення, яке є характерним для відмінювання іменників в називному відмінку.

Алб **udr-ya*, Двн.-Грец. **ud-n-tos*, Кельт **uden-sk-yo-*, Слов **vodā*, Тох **war*, Умбурський **ud-ni* в проєкції до ІЄ **wed-* / **wod-* / **ud-* відображають *фонологічні показники у консонантизмі*: 1) за місцем і способом творення: якщо на початку структури фіксуємо лабіодентальну фрикативну **v* (Слов **vodā*), білабіальний апроксимант С **w* (Тох **war*), то в кінці структури – альвеолярні проривну С **d* (Алб **udr-ya*, Двн.-Грец. **ud-n-tos*, Кельт **uden-sk-yo-*, Слов **vodā*, Умбурський **ud-ni*), вібрант **r* (Тох **war*); 2) за участі голосу й шуму: якщо на початку структури фіксуємо дзвінку С **v* (Слов **vodā*), **w* (Тох **war*), то в кінці структури – дзвінку С **d* (Алб **udr-ya*, Двн.-Грец. **ud-n-tos*, Кельт **uden-sk-yo-*, Слов **vodā*, Умбурський **ud-ni*), сонорну С **r* (Тох **war*).

Установлені фонологічні показники у консонантизмі для ІЄ **wed-* / **wod-* / **ud-*, а також Алб **udr-ya*, Двн.-Грец. **ud-n-tos*, Кельт **uden-sk-yo-*, Слов **vodā*, Тох **war*, Умбурський **ud-ni* дають змогу простежити *діахронічні дивергентні*

фонологічні переходи: 1) за місцем і способом творення: на початку структури фіксуємо білабіальний апроксимант С *w: ІЄ **wed-* / **wod-*, що трансформується в лабіодентальну фрикативну С *v: Слов *vodā; 2) за участі голосу й шуму: у кінці структури фіксуємо дзвінку *d: ІЄ **ud-*, щоо трансформується у сонорну С *r: Тох *war; *діахронічні конвергентні фонологічні збіги:* 1) за місцем і способом творення: на початку структури фіксуємо білабіальний апроксимант С *w: ІЄ **wed-* / **wod-*, що зберігається як *w: Тох *war; у кінці структури фіксуємо альвеолярну проривну С *d: ІЄ **ud-*, що зберігається як *d: Алб *udr-ya, Двн.-Грець. *ud-n-tos, Кельт **uden-sk-yo-*, Слов *vodā, Умбурський *ud-ni; 2) за місцем творення: альвеолярна С *d: ІЄ **ud-* зберігається як альвеолярна С *r: Тох *war з характеристиками для ІЄ; 3) за участі голосу й шуму: на початку структури фіксуємо дзвінку С *w: ІЄ **wed-* / **wod-*, що зберігається як *v: Слов *vodā, *w: Тох *war; у кінці структури фіксуємо дзвінку *d: ІЄ **ud-*, що зберігається як *d: Алб *udr-ya, Двн.-Грець. *ud-n-tos, Кельт **uden-sk-yo-*, Слов *vodā, Умбурський *ud-ni з тими ж характеристиками.

Алб *udr-ya зберіг *d, що був успадкований ІЄ **ud-*, трансформували його в плозивно-альвеолярну, адже середні фонемі ІЄ втратили придиховість в Алб (b, d, g замість b^h, d^h, g^h), що наближує її до німецьких, кельтських і слов'янських мов (Эйнтрей, 1982). Набуття Алб альвеолярного *r, що фіксується в етимоні, та втрата *w, який взагалі зник з алфавіту, засвідчує про відсутність в Алб консонантизму протиставлення за твердістю і м'якістю і про наявність самостійного середньопалатального ряду приголосних фонем. На окрему увагу заслуговує поява в Алб *udr-ya відмінкового родового закінчення -ya (генітив І для середнього роду), що є показником того, що, за граматичною структурою Алб належить до мов з синтетичним флективним типом, який вона отримала від ІЄ, але елементи давньої флексії в процесі історичного розвитку зазнали значних змін. Так, в іменній системі Алб представлено 3 роди (чоловічий, жіночий, середній), 4 типи відмінювання з шести-відмінковою системою (Габинский, 1970).

За версією Р. С. Бікс, Двн.-Грець. *ud-n-tos спричинило розвиток Грець *υδρία* “відро для води, урна” (останнє значення вживається частіше) має подібну фонетичну еволюцію з Алб *udr-ya (Beekes). При цьому цей етимон демонструє як втрату придихання, але збереження дзвінкого проривного *d, так і об'єднання аблативу й генітиву, що виражається через появу відмінкового закінчення *-n-tos (Соболевский, 1948).

Що стосується Кельт **uden-sk-yo-*, то окремі вчені вважають, що комбінація суфіксів *sk-yo є досить незвичною, а відтак, пропонують розглядати його як **ud-es-kyo-* (де простежується певна схожість з Грець *hydros* “вода”, а також з санскритським *utsa-* зі значенням “добре”), порівнюючи його в даному випадку з *odar* “коричневий, сірувато-бурий”, оскільки останнє слово бере за основу той самий ІЄ **ud-*, проте, на відміну від Кельт **uden-sk-yo-* має історичне чергування u – o, а також надзвичайно відрізняється семантичним наповненням. Реконструкція, яку пропонують Г. Л'юїс, Х. Педерсен, засвідчує те, що в галузі фонології Кельт відбувається протиставлення за м'якістю, а також висувається припущення, що *i та *u були можливими алофонами напівголосних *y та *w (Льюис, Педерсен, 1954). Характерною ознакою є поява відмінкового закінчення: o вказує на флективний тип мов. За етимологічним словником, *-*udan* походить від санскриту.

Праслов'янська форма *vodā є спорідненою з гетероклітичним іменником **uod-r-n-*, що засвідчує трансформацію початкової V *u у лабіодентальну фрикативну С *v. Схожі зміни відбувались і в інших ІЄ, наприклад, у французькій в XVI ст. Проте в даному випадку можемо бачити, що етимон не змінився відповідно до дії **закону Вінтера**, тобто “ІЄ послідовність “коротка V + дзвінка смична С” відображено “подовженою акутованою V + дзвінком смичним С” у балтослов'янських мовах, у той час як ІЄ послідовність “коротка V + дзвінка придихова смична С” відображена “короткою V + дзвінкою смичною С” (Kortland, 1988), а тому і не відбулося подовження V *o. Учені пояснюють відсутність відповідної модифікації в даному випадку тим, що V у праслов'янському *voda слугує продовженням *(v)*undnes* (родовий відмінок однини від Балт.-Слов. *vond), у якому знаходимо носовий інфікс, що походить від суфіксу, схожого з латинським *unda*, а, отже, консонантна комбінація *ndn не дозволила закону Вінтера набрати сили. V *vod з'явився у праслов'янській мові на місці *un, яке зникло перед тавтосилабічною С. Ці модифікації призвели пізніше до дисиміляції *n. (Derksen, 2008). Звертаємо увагу, що *w трансформувалася у лабіодентальну фрикативну С *v у Слов *vodā.

Розглядаючи Тох *war, варто відзначити, що з фонетичної позиції, V *a на письмі передавала [ə], а *w передавалася напівголосним [w]. У цій групі мов можемо спостерігати за схожістю зі Слов та ІЄ у модифікації початкового V u. Проте на різних територіях ступінь лабіалізації відрізнявся (див. пр. С. А. Бурлак).

З огляду на особливості фонетичної системи умбурської мови, у якій не фіксувався *d, можемо зробити висновок, що в Умбурському *'ud-ni *d звучало як [t], а *u, потрапивши до цієї мови, перетворилася на V заднього ряду. Відмінкове закінчення *-ні в Умбурській *'ud-ni засвідчує про належність мови до мов флективного типу.

Висновки. Зіставна фонологічна інтерпретація *позиційних процесів вокалізму* Ностр *'wet "вода" дала змогу зафіксувати, що наголошена вокалічна *e в анлауті Ностр *'wet "вода", що відповідає *положенню про делабіалізовану вокалічну переднього ряду середнього піднесення *e*: 1) переходить в наголошену *a в Афр *wadaʔe, що відповідає *положенню про делабіалізовану вокалічну центрального ряду нижнього піднесення *a*; 2) переходить в наголошену *e в ІЄ *'wed-, що відповідає *положенню про делабіалізовану вокалічну переднього ряду середнього піднесення *e*, відображаючи регулярну дію закону (давньої) *моновокалічності* (Ф. де Соссюр); 3) переходить в наголошену *o в Алт *odV ІЄ, *'wod-, *u в ІЄ *'ud-, що відповідає *положенню про лабіалізовану вокалічну заднього ряду середнього піднесення *o / верхнього піднесення *u* в анлауті; при цьому ІЄ *'wed- / *'wod- / *'ud- засвідчує *положення закону про альтернацію *e – *o – *u* за ознакою вокалічний переднього – заднього рядів, а також *положення закону про квантитативне вирівнювання вокалічних в ІЄ* прамові.

Зіставна фонологічна інтерпретація *позиційних процесів консонантизму* Ностр *'wet дала змогу зафіксувати, що *t у Ностр *'wet, яке відповідає *положенню закону про глуху альвеолярну проривну *t* переходить у *d у Алт *odV, Афр *wadaʔe, ІЄ *'wed- / *'wod- / *'ud- і відображає регулярність дії закону *про дзвінку альвеолярну проривну *d*, засвідчуючи *процес редукції*, зокрема *оглушення* в положенні після наголошеної вокалічної *a, *e, *o, *u, а також *закон кінця слова* (В. Г. Таранець) (перехід слабкого Ностр *t у сильний Алт, Афр, ІЄ *d).

Зіставна фонологічна інтерпретація *комбінаторних процесів вокалізму і / або консонантизму* Ностр *'wet дала змогу зафіксувати, що поєднання консонантного *w + *e у Ностр *'wet, що відповідає *регресивній акомодатії*, надаючи палатальних ознак *w у Ностр *'wet за рахунок впливу *e: 1) переходить у поєднання *w / *v + *a у Афр *wadaʔe, яке відповідає дії закону *прогресивної акомодатії* за рахунок впливу консонантних *w / *v на наступний вокалічний *a, надаючи йому тембру /o/, зі збереженням лабіальних ознак; 2) переходить у поєднання *w + *e у ІЄ *'wed- зі збереженням палатальних ознак за

рахунок впливу *e на попередню фонему; 3) переходить у поєднання *w + *o у ІЄ *'wod- зі збереженням лабіальних ознак за рахунок впливу вокалічної *o на попередню фонему.

Зафіксовані фонологічні переходи і збіги на двох вертикальних рівнях, тобто на макрокомпаративному (між Ностр *'wete і відповідниками Алт *odV, Афр *wadaʔe, ІЄ *'wed- / *'wod- / *'ud-) і лінгвокомпаративному (між Алт *odV і Кор *òrán-, ТМ *udu-n; Афр *wadaʔe і Зах.-Сем. *wtn, Сх.-Куш. *wʃ; ІЄ *'wed- / *'wod- / *'ud- і Алб *udr-ya, Двн.-Грец. *ud-n-tos, Кельт *uden-sk-yo-, Слов *vodā, Тох *war, Умбурській *'ud-ni) рівнях, засвідчують близький ступінь споріднення між алтайською й афразійською сім'ями і віддалений ступінь споріднення між індоєвропейською й алтайською та індоєвропейською й афразійською сім'ями. Таке припущення підтверджується регулярністю, по-перше, *позиційних процесів у вокалізмі* (закон (давньої) моновокалічності, закон альтернації) і *консонантизмі* (закон редукції); по-друге, *комбінаторних процесів* (регресивної акомодатії з фіксацією палатальних ознак, прогресивної акомодатії з фіксацією як лабіальних, так і палатальних ознак), які є показниками беззаперечного факту генетичного споріднення мов, які мають статус ностратичних.

Умовні скорочення

Алт – алтайська сім'я, алтайські мови, алтайська прामова, алтайський архетип / етимон

Афр – афразійська сім'я, афразійські мови, афразійська прамова, афразійський архетип / етимон

Двн.-грец. – давньогрецька мова, давньогрецький архетип / етимон

Зах.-Сем. – західно-семітська група, західно-семітські мови, західно-семітська прамова, західно-семітський архетип / етимон

ІЄ – індоєвропейська сім'я, індоєвропейські мови, індоєвропейська прамова, індоєвропейський архетип / етимон

Кор – корейська мова, корейська прамова, корейський архетип / етимон

Ностр – ностратична сім'я / макросім'я, ностратичні мови, ностратична прамова, ностратичний архетип / етимон

Сем – семітська прамова, семітський архетип / етимон

Слов – слов'янська група, слов'янські мови, слов'янська прамова, слов'янський архетип / етимон

Сх.-Куш. – східно-кушитська група, східно-кушитські мови, східно-кушитська прамова, східно-кушитський архетип / етимон

ТМ – тунгусо-маньчжурська група, тунгусо-маньчжурські мови, тунгусо-маньчжурська прмова, тунгусо-маньчжурський архетип / етимон

Тох – тохарська група, тохарські мови, тохарська прмова, тохарський архетип / етимон
С – консонантизм, консонантна фонема
V – вокалізм, вокалічна фонема

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Васько Р. В. Первинні фонологічні одиниці в системі консонантизму давньогерманських мов: дис. ... докт. філол. наук: 10.02.04. К., 2007. 480 с.
2. Габинский М. А. Появление и утрата первичного албанского инфинитива (к проблеме инфинитивности в балканских языках). Л.: Наука, Ленинградское отделение, 1970. С. 4–89.
3. Гухман М. М. Историческая типология и проблема диахронических констант. М.: Наука, 1981. 248 с.
4. Дмитриева В. Н. Корейский язык: практический курс. Москва: МГИМО (У) МИД России, 2008. 254 с.
5. Дьяконов И. М. Лингвистические данные к истории древнейших носителей афразийских языков. *Africana. Африканский этнографический сборник*. Л., 1975. Вып. 10. С. 117–130.
6. Иллич-Свитыч В. М. Алтайские гуттуральные *k', *k, *g. *Этимология* 1964. Москва : Наука, 1965. С. 338–343.
7. Иллич-Свитыч В. М. Генезис индоевропейских рядов гуттуральных в свете данных внешнего сравнения. *Проблемы сравнительной грамматики индоевропейских языков*. Москва, 1964.
8. Иллич-Свитыч, В. М. Материалы к сравнительному словарю ностратических языков. *Этимология* 1965. Москва : Наука, 1967. С. 321–373.
9. Капранов Я. В. Діахронічна інтерпретація і верифікація ступенів споріднення ностратичних мов (на матеріалі етимонів *HuKa, *wol[a], *wete, *p^hah- (~ *p^həh-), *maV): дис. ... докт. філол. наук: 10.02.17. К., 2021. 530 с.
10. Климов Г. А. Ещё одна индоевропейско-семитско-картвельская лексическая параллель. *Этимология*. Москва: Наука, 1985. С. 156–159.
11. Корольова А. В. Когнітивна лінгвокомпаративістика : від реконструкції прмовних форм до реконструкції структур свідомості. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія : зб. наук. пр. / гол. ред. А. В. Корольова*. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2014. С. 94–101.
12. Льюис Г., Педерсен Х. Краткая сравнительная грамматика кельтских языков : пер. с англ. Москва, 1954.
13. Рамстедт Г. И. Введение в алтайское языкознание. *Морфология*. Москва : Изд-во иностр. лит., 1957. 255 с.
14. Рассоха И. Н. Исследования по ностратической проблеме: ЮжноУкраинский центр неолитической революции. *Методика выявления древнейшего родства языков путем сравнения их базовой лексики с ностратической и синокавказской реконструкциями : монография*. Харьков: ХНАМГ, 2010. 400 с.
15. Рассоха И. Н. Украинская прародина индоевропейцев. Харьков: ХНАМГ, 2007. 392 с.
16. Савченко А. Н. Сравнительная грамматика индоевропейских языков. 3-е изд. Москва : УРСС, 2010. 416 с.
17. Семереньи О. Введение в сравнительное языкознание. Москва: Едиториал УРСС, 2002. 400 с.
18. Серебренников Б. А. О причинах устойчивости агглютинативного строя. *Вопросы языкознания*. 1963. № 1. С. 46–56.
19. Соболевский С. И. Древнегреческий язык. СПб.: Летний Сад, 2000. 616 с.
20. Старостин Г. С. и др. К истокам языкового разнообразия. Десять бесед о сравнительно-историческом языкознании с Е. Я. Сатановским. Москва: Издательский дом “Дело” РАНХиГС, 2015. 584 с.
21. Старостин Г. С. Языки Африки: Опыт построения лексикостатистической классификации. Т. 1: Методология. *Койсанские языки*. Москва: Языки славянской культуры, 2013. 511 с.
22. Старостин С. А. Алтайская проблема и происхождение японского языка. Москва: Наука, 1991. 298 с.
23. Стефанова Н. О. Етносеміометрична параметризація аксіоконцептосфер у британській та українській лінгвокультурах: автореф. дис. ... докт. філол. наук: 10.02.17, 10.02.21. К., 2020. 38 с.
24. Суник О. П. Очерки по синтаксису тунгусо-маньчжурских языков. Л.: Государственное учебно-педагогическое издательство Министерства просвещения РСФСР, 1947. 202 с.
25. Таранець В. Г. Трипільський субстрат: Походження давньоєвропейських мов : монографія. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2009. 276 с.
26. Черхавя О. О. Реконструкція теолінгвістичної матриці релігійно-популярного дискурсу (на матеріалі англійської, німецької та української мов): монографія. К.: Вид. центр КНЛУ, 2017. 400 с.
27. Эйнтрей Г. И. Албанский язык (грамматический очерк с текстами и комментариями). Л.: Изд-во Ленинградского университета, 1982. 192 с.
28. Beekes R. S. P. *Comparative Indo-European linguistics: an introduction*. 2 ed. Amsterdam Philadelphia : John Benjamin's Publishing Company, 2011. xxiv + 415 p.
29. Derksen R. *Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon*. Leiden / Boston : Brill, 2008. 726 p. (Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series 4).
30. Greenberg J. H. Author's precis and reply to review of *Language in the Americas*. *Current Anthropology*. 1987. Vol. 28. P. 647–652, 664–666.
31. Greenberg J. *The Languages of Africa*. The Hague: Mouton; IJAL 29.1; Bloomington: Indiana University Press, 1963. vi + 171 p.

32. Kapranov Y., Korolyova A., Tolcheyeva T., Vasko R. Human Language as a Natural Artifact of Planetary-Noospheric Mind: Coevolutionary-Macromutational Reinterpretation. Amazonia Investiga / ed. D. F. A. Campillo. Colombia: Universidad de la Amazonia, 2020. Vol. 9(34). P. 17–23.
33. Kortland F. Remarks on Winer's law. Dutch Contributions to the Tenth international Congress of Slavists. Sofia. Linguistics (Studies in Slavic and General Linguistics). Amsterdam: RODOPI, 1988. P. 387–396.
34. Starostin S. A., Dybo A. V., Mudrak O. A. Etymological Dictionary of the Altaic Languages: in 3 Vols. Leiden; Boston: Brill Academic Pub, 2003. Vol. 1: A–K. vi + 852 p.; Vol. 2: L–Z. iv + 700 p.; Vol. 3: Indices. iv + 540 p.
35. Vasko R. The Idea of Harmonising Hypotheses about the Origin of Life on Earth: The Rational Principle – Human Being and His Language. Logos. Vilnius, 2021. No. 106. P. 80–91.

REFERENCES

1. Vasko R. V. Pervynni fonolohichni odynytsi v systemi konsonantyzmu davnohermanskykh mov [Primary phonological units in the system of consonantism of Old Germanic languages]: dys. ... dokt. filol. nauk: 10.02.04. K., 2007. 480 s. [in Ukrainian].
2. Gabinskiy M. A. Poyavleniye i utrata pervichnogo albanskogo infinitiva (k probleme infinitivnosti v balkanskikh yazykakh) [The emergence and loss of the primary Albanian infinitive (to the problem of infinitiveness in the Balkan languages)]. L.: Nauka, Leningradskoye otdeleniye, 1970. S. 4–89. [in Russian].
3. Gukhman M. M. Istoricheskaya tipologiya i problema diakhronicheskikh konstant [Historical typology and the problem of diachronic constants]. M.: Nauka, 1981. 248 s. [in Russian].
4. Dmitriyeva V. N. Koreyskiy yazyk: prakticheskiy kurs [The Korean language: practical course]. Moskva: MGIMO (U) MID Rossii, 2008. 254 s. [in Russian].
5. Dyakonov I. M. Lingvisticheskiye dannyye k istoriya drevneyshikh nositeley afraziyskikh yazykov [Linguistic data on the history of the most ancient speakers of the AfriAsian languages]. Africana. Afrikanский etnograficheskiy sbornik. L., 1975. Vyp. 10. S. 117–130. [in Russian].
6. Illich-Svitych V. M. Altaiskiye gutturalnyye *k', *k, *g [Altaic guttural *k', *k, *g]. Etimologiya 1964. Moskva: Nauka, 1965. S. 338–343. [in Russian].
7. Illich-Svitych V. M. Ġenezis indoyevropeyskikh ryadov gutturalnykh v svete dannyykh vneshnego sravneniya [Genesis of Indo-European guttural series in the light of external comparison data]. Problemy sravnitel'noy grammatiki indoyevropeyskikh yazykov. Moskva, 1964. [in Russian].
8. Illich-Svitych, V. M. Materialy k sravnitel'nomu slovaryu nostraticheskikh yazykov [Data materials for a comparative dictionary of the Nostratic languages]. Etimologiya 1965. Moskva : Nauka, 1967. S. 321–373. [in Russian].
9. Kapranov Y. V. Diakhronichna interpretatsiya i veryfikatsiya stupeniv sporidnennyya nostratychnykh mov (na materialy etymoniv *HuḲa, *wol[a], *wete, *p^haḥ- (~ *p^həḥ-), *marV) [Diachronic Interpretation and Verification of Degrees of Nostratic Languages Relationship (Case Study of Etymons *HuḲa, *wol[a], *wete, *p^haḥ- (~ *p^həḥ-), *marV)]: dys. ... dokt. filol. nauk: 10.02.17. K., 2021. 530 s. [in Ukrainian].
10. Klimov G. A. Yeshcho odna indoyevropeysko-semitsko-kartvelskaya leksicheskaya parallel [Another Indo-European-Semitic-Kartvelian lexical parallel]. Etimologiya. Moskva: Nauka, 1985. S. 156–159. [in Russian].
11. Korolova A. V. Kohnityvna linhvokomparatyvistyka: vid rekonstruktsiyi pramovnykh form do rekonstruktsiyi struktur svidomosti [Cognitive Linguocomparative Studies: from the reconstruction of language forms to the reconstruction of structures of consciousness]. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho linhvistychnoho universytetu. Seriya Filolohiya : zb. nauk. pr. / hol. red. A. V. Korolova. Kyiv : Vyd. tsentr KNLU, 2014. S. 94–101. [in Ukrainian].
12. Lyuis G., Pedersen H. Kratkaya sravnitel'naya grammatika keltskikh yazykov [Brief comparative grammar of the Celtic languages]: per. s angl. Moskva, 1954. [in Russian].
13. Ramstedt G. I. Vvedeniye v altaiskoye yazykoznaniiye. Morfologiya [Introduction to Altaic linguistics. Morphology]. Moskva: Izd-vo inostr. lit., 1957. 255 s. [in Russian].
14. Rassokha I. N. Issledovaniya po nostraticheskoy probleme: YuzhnoUkrainskiy tsentr neoliticheskoy revolyutsii. Metodika vyyavleniya drevneyshogo rodstva yazykov putem sravneniya ikh bazovoy leksiki s nostraticheskoy i sinokavkazskoy rekonstruktsiyami: monografiya [Research on the Nostratic problem: South Ukrainian center of the Neolithic revolution. Methods for identifying the most ancient relationship of languages by comparing their basic vocabulary with the Nostratic and Sino-Caucasian reconstructions: monograph]. Kharkov: KHNAMG, 2010. 400 s. [in Russian].
15. Rassokha I. N. Ukrainskaya prarodina indoyevropeytssev [Ukrainian ancestral home of the Indo-Europeans]. Kharkov: KHNAMG, 2007. 392 s. [in Russian].
16. Savchenko A. N. Sravnitel'naya grammatika indoyevropeyskikh yazykov [Comparative grammar of the Indo-European languages]. 3-ye izd. Moskva: URSS, 2010. 416 s. [in Russian].
17. Szemerényi O. Vvedeniye v sravnitel'noye yazykoznaniiye [Introduction to Comparative Linguistics]. Moskva: Yeditorial URSS, 2002. 400 s. [in Russian].
18. Serebrennikov B. A. O prichinakh ustoychivosti agglutinativnogo stroya [On the reasons for the stability of the agglutinative system]. Voprosy yazykoznaniiya. 1963. № 1. S. 46–56. [in Russian].
19. Sobolevskiy S. I. Drevnegrecheskiy yazyk [The Ancient Greek language]. SPb.: Letniy Sad, 2000. 616 s. [in Russian].
20. Starostin G. S. i dr. K istokam yazykovogo raznoobraziya. Desyat besed o sravnitel'no-istoricheskom yazykoznanii s Ye. Ya. Satanovskim [To the origins of linguistic diversity. Ten conversations about comparative historical linguistics with E. Ya. Satanovsky]. Moskva: Izdatelskiy dom "Delo" RANKhiGS, 2015. 584 s. [in Russian].

21. Starostin G. S. *Yazyki Afriki: Opyt postroyeniya leksikostaticheskoy klassifikatsii*. T. 1: Metodologiya. Koysanskiye yazyki [The languages of Africa: Experience in constructing a lexicostatic classification. Volume 1: Methodology. The Khoisan languages]. Moskva: Yazyki slavyanskoy kul'tury, 2013. 511 s. [in Russian].
22. Starostin S. A. *Altayskaya problema i proiskhozhdeniye yaponskogo yazyka* [The Altaic problem and the origin of the Japanese language]. Moskva: Nauka, 1991. 298 s. [in Russian].
23. Stefanova N. O. *Etnosemiometrychna parametryzatsiya aksiokontseptosferu brytanskiy ta ukrayinskiy linhvokulturakh* [Ethnosemiometric parameterization of axioconceptospheres in British and Ukrainian language cultures]: avtoref. dys. ... dokt. filol. nauk: 10.02.17, 10.02.21. K., 2020. 38 s. [in Ukrainian].
24. Sunik O. P. *Ocherki po sintaksisu tunguso-man'chzhurskikh yazykov* [Essays on the syntax of the Tungus-Manchu languages]. L.: Gosudarstvennoye uchebno-pedagogicheskoye izdatelstvo Ministerstva prosveshcheniya RSFSR, 1947. 202 s. [in Russian].
25. Taranets V. H. *Trypils'kyy substrat: Pokhodzhennya davnoyevropeys'kykh mov: monohrafiya* [Trypillya substrate: the origin of the ancient European languages: monograph]. Odesa: ORIDU NADU, 2009. 276 c. [in Ukrainian].
26. Cherkhava O. O. *Rekonstruktsiya teolinhvistychnoyi matrytsi relihiyno-populyarnoho dyskursu (na materialy anhliyskoyi, nimetskoyi ta ukrayinskoyi mov): monohrafiya* [Reconstruction of the theolinguistic matrix of religious-popular discourse (based on the English, German and Ukrainian languages): monograph]. K.: Vyd. tsentr KNLU, 2017. 400 s. [in Ukrainian].
27. Eyntrey G. I. *Albanskiy yazyk (grammaticheskyy ocherk s tekstami i kommentariyami)* [The Albanian language (grammatical sketch with texts and comments)]. L.: Izd-vo Leningradskogo universiteta, 1982. 192 s. [in Russian].
28. Beekes R. S. P. *Comparative Indo-European linguistics: an introduction*. 2 ed. Amsterdam Philadelphia: John Benjamin's Publishing Company, 2011. xxiv + 415 p.
29. Derksen R. *Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon*. Leiden / Boston : Brill, 2008. 726 p. (Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series 4).
30. Greenberg J. H. Author's precis and reply to review of *Language in the Americas*. *Current Anthropology*. 1987. Vol. 28. P. 647–652, 664–666.
31. Greenberg J. *The Languages of Africa*. The Hague: Mouton; IJAL 29.1; Bloomington: Indiana University Press, 1963. vi + 171 p.
32. Kapranov Y., Korolyova A., Tolcheyeva T., Vasko R. *Human Language as a Natural Artifact of Planetary-Noospheric Mind: Coevolutionary-Macromutational Reinterpretation*. Amazonia Investiga / ed. D. F. A. Campillo. Colombia: Universidad de la Amazonia, 2020. Vol. 9(34). P. 17–23.
33. Kortland F. *Remarks on Winer's law*. Dutch Contributions to the Tenth international Congress of Slavists. Sofia. Linguistics (Studies in Slavic and General Linguistics). Amsterdam: RODOPI, 1988. P. 387–396.
34. Starostin S. A., Dybo A. V., Mudrak O. A. *Etymological Dictionary of the Altaic Languages: in 3 Vols*. Leiden; Boston: Brill Academic Pub, 2003. Vol. 1 : A–K. vi + 852 p.; Vol. 2 : L–Z. iv + 700 p.; Vol. 3 : Indices. iv + 540 p.
35. Vasko R. *The Idea of Harmonising Hypotheses about the Origin of Life on Earth: The Rational Principle – Human Being and His Language*. *Logos*. Vilnius, 2021. No. 106. P. 80–91.